

ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ У ХОДІ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ – 2004 РОКУ: УРОКИ "ПОМЕРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ"

З появою традиції демократичного волевиявлення значно посилюється інтерес до інструментарію впливу на громадську думку й масову свідомість, як до засобів боротьби за оволодіння виборною владою між різними політичними угрупованнями. Українська політична традиція періоду незалежності засвідчила характерні особливості ведення виборчих кампаній, зокрема:

1) безпрецедентне втручання органів державної виконавчої влади в проведення передвиборчих перегонів, що за політичною термінологією називається "використанням адмінресурсу";

2) надзвичайно широке застосування брудних технологій, які нерідко підпадають під визначення "кримінальні";

3) залежність від влади виборчих комісій усіх рівнів, починаючи з ЦВК;

4) непублічність усіх етапів виборчого процесу, незважаючи на визначену Конституцією та законами України і формально забезпечувану відкритість;

5) відсутність дійсно незалежної судової влади;

6) політична неструктурованість суспільства, орієнтація виборців переважно не на програми політичних партій, а на особистості;

7) політична апатія та політична залежність переважної більшості населення, яка повною мірою пояснюється його бідністю;

8) надзвичайна складність боротьби за чесні, добросовісні, порядні вибори, причому складність для всіх без виключення учасників виборчого процесу тощо [3].

Висвітленню питань розробки виборчих технологій в Україні присвятили свої роботи ряд вчених: А.Пойченко, В.Бєбик, М.Головатий, Г.Почепцов, В.Королько, В.Полторак та ін., проте динамічність виборчих процесів потребує більш ґрунтовного теоретичного та науково-практичного розгляду такої важливої проблеми, як використання виборчих технологій у виборчій практиці як України, так і з екстраполяцією на ті процеси, які відбуваються в світі.

Україна не склала іспит на демократію, яким для неї були вибори Президента України. Наприкінці 2004 року увага всього світу була прикута до подій, які відбувалися в Україні під час виборів Президента України. Попередній Президент України Л.Д.Кучма спрогнозував, що вони будуть найбруднішими за всю історію незалежності України. І дійсно, ситуація, яка склалася навколо виборчого процесу в Україні 2004 року досить неоднозначна. З одного боку тотального впливу набуло використання

адміністративного тиску й інших "чорних" методів, з іншого ж відбувся кардинальний перелом (особливо після другого туру президентських виборів) у діяльності ЗМІ, які скинули ярмо темників.

"Помаранчева" революція, окрім наметового містечка, надзвичайної моди на помаранчеві речі, фольклорного вибуху сприяла появі значної кількості друкованої продукції, яка безкоштовно розповсюджувалася серед учасників революції. Почалося все зі спецвипуску газети "Експрес", яка повідомляла з першої сторінки про початок Всеукраїнського страйку. Вже за кілька днів до неї долучилися "Сільські вісті", "Хрещатик", "Високий замок", "Україна молода", "Вечірній Київ", "Слово Просвіти", бюллетень "Так!" та інші. На окрему увагу заслуговують самвидави, створені натхненними революцією громадянами, здебільшого членами журналістських і громадських об'єднань: агітаційні листівки, "революційні додатки до друкованих ЗМІ" та новітні, оперативно зареєстровані видання, такі як, наприклад, газета "Майдан". Заслуговують на увагу самвидав "Іжак" Інституту журналістики КНУ ім. Т.Шевченка, дайжест "Галактичний коледж" сайту www.galactic.org.ua та бюллетень "Життя Майдану", створений групою випускників НаУКМА та інші. Великою популярністю у читачів користувалися добірки новин "Революція", "Правда переможе", "Твоя Свобода" та "Гарячий вісник" УНІАН. Львівська газета "Поступ" уже 27 листопада розповсюдила спецвипуск для львів'ян у Києві, а київський молдіжний журнал "Торба" з того ж дня почав випуск таборового листка "Помаранчик" за підтримки ВМГО "Молода Просвіта", який за кілька тижнів став найпопулярнішим у наметовому містечку [1].

Спеціальний координатор ОБСЄ Брюс Джордж заявив, що другий тур виборів Президента України не відповідав значній кількості зобов'язань ОБСЄ, стандартам Ради Європи та іншим демократичним вимогам європейських виборів. З цією думкою повністю погодилися спостерігачі Парламентської асамблеї Ради Європи і Європейського парламенту, Парламентської асамблеї НАТО [6; с.36].

Провідні газети Англії "Таймс", "Файненшл Таймс", "Дейлі Телеграф", "Гардіан" 22 листопада опублікували матеріали про широкомасштабні фальсифікації під час виборів, свідками яких були кореспонденти названих видань.

Проведений експертами Центру Разумкова ще в червні 2004 року аналіз, дав підстави стверджувати, що всенародні президентські вибори 2004 року проходять в умовах, далеких від демократичних. Фахівцями було здійснено прогноз, який на жаль (ми мали можливість в цьому переконатися) виправдався. Зокрема, для забезпечення перемоги представника пропрезидентських сил можуть бути застосовані такі засоби:

- с прямий тиск на виборців з боку влади;
- с використання владою силових і навіть напівкримінальних структур, позбавлення опозиції можливості довести свою думку до виборців;

с розігрування карти протиставлення регінів, та громадян, що є носіями різних поглядів, які можуть створити загрозу для громадянського миру і суспільної злагоди в країні [7].

На президентських виборах 2004 року адміністративний ресурс і "брудні виборчі технології" застосовувалися як у традиційній (вплив на виборчий процес), так і в новітній формах – як цілеспрямоване моделювання суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації напередодні виборів з метою реалізації електоральних цілей нинішньої влади. Внаслідок цього сам адміністративний ресурс, "брудні виборчі технології" перетворилися на реальну загрозу життєдіяльності суспільства та держави в цілому.

Проблема протидії використанню адміністративного ресурсу у виборчій кампанії 2004 є одна з найбільш нагальних проблем, які необхідно було вирішити для забезпечення чесних, демократичних президентських виборів в Україні, гарантування вільного волевиявлення громадян та відповідних цьому волевиявленню результатів виборів. Кроком до цього було визнання Верховним судом України другого туру виборів Президента України сфальсифікованими.

У Заяві Національної спілки журналістів України і керівників засобів масової інформації зазначено: "В Україні були всі підстави провести президентські вибори демократично, відповідно до діючого законодавства і європейських стандартів. Влада з цим завданням не справилася. "Брудні" технології, масові порушення, зловживання призвели до грубого викривлення волевиявлення народу. Це викликало багатолюдні акції громадянської непокорі. На очах народжується громадянське суспільство, українська політична нація" [6; С.22]. Як влучно зазначив Д.Павличко, с "24 серпня 1991 року була проголошена незалежність України, а 21 листопада 2004 року с родилася Нація!".

Існує критична маса неправди, яку може накопичувати в собі кожна людина, а потім людина починає протестувати. Політтехнологи від влади сподівалися, що поданням т. зв. "правильної" інформації вони зможуть утримати народ у покорі.

У виборчий період ЗМІ потрапляють у непросте становище: вони з одного боку, повинні забезпечити неупереджене об'єктивне висвітлення виборчого процесу, а з іншого, самі стають ареною жорсткої та безкомпромісної передвиборчої боротьби. Вихід для журналістів з такого становища може бути наступним – працювати в рамках закону, що само по собі не позбавляє труднощів, проте забезпечує впевненість. Мова йде, перш за все, про дотримання вимог щодо прав і обов'язків журналістів, передбачених базовими законами "Про телебачення і радіомовлення", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", "Про інформацію", "Про вибори Президента України".

У ході дослідження експертів Українського незалежного центру політичних досліджень, що було реалізовано в рамках проекту "Модель прозорих виборів в Україні" було здійснено спробу з'ясувати зміст таких концептуальних понять, як "прозорі вибори" та "стандарти прозорих

виборів", а також окреслити основні параметри прозорих виборів, які могли б застосовуватися в Україні та сприяти подальшому вдосконаленню національного виборчого законодавства [2]. Додатково експерти проекту намагалися визначити рівень усвідомлення різними групами громадськості концепції (ідеї) прозорих виборів, а також змалювати особливості їхнього бачення основних стандартів забезпечення прозорих виборів в Україні.

У ході реалізації проекту стало зрозуміло, що для демократизації та підвищення прозорості виборів паралельно з удосконаленням виборчого законодавства в Україні має вдосконалюватись і законодавство, яке регламентує статус ЗМІ, питання свободи слова та вираження думок, право на інформацію, а також установлення засад відкритості і прозорості органів державної влади. Відтак, в Україні має бути створене узгоджене законодавче поле, яке б відповідало міжнародним стандартам у галузі свободи слова, доступу до інформації та проведення прозорих демократичних виборів.

Росія й представники влади не приховували спільності намірів із забезпечення "правильного" вибору українських громадян в жовтні 2004 року. Напередодні президентських виборів в українському суспільстві широко представлені були "темниковські" телеканали, відчувалась позбавленість загальнодоступної альтернативної інформації. Виборці не мали об'єктивної і повної інформації про реальні позиції кандидатів в президенти і про те, що від них можна очікувати в разі перемоги на виборах. Головним завданням влади, було запровадження в громадську свідомість переконання в тому, що, не зважаючи на голосування – все одно виграє той, "кого призначають" (тобто кандидат від влади). Саме таке громадське налаштування дозволяло українським так званим "управлінцям демократією" виграти навіть у разі фактичної поразки на виборах. На заваді, за прогнозом Н.Лігачової, могли стати консолідовані зусилля некомуністичної опозиції, громадських організацій, журналістів, котрі зобов'язані запропонувати народу України чітку перспективу і стратегію її досягнення [5]. Що і було підтверджено.

Аналіз основних уроків з "помаранчевої" революції для проведення будь-якої виборчої кампанії не залежно від політичних уподобань є корисним для перспектив розвитку виборчого процесу як в Україні, так і за її межами:

1) будь-яка організація повинна мати потужну ідею. Ідея "помаранчевої" революції мала деякі характерні особливості, зокрема:

с історичність (унікальність історичної ситуації, яка склалася), "помаранчева" революція відкрила нову сторінку в сучасній історії України.;

с "помаранчева" революція мала одного і конкретного конкурента с владу;

с доступність і простота для широких верств населення України ідеї революції: "Ми проти фальсифікації";

2) диференційована система цінностей, включаючи, в першу чергу, цінності керівника. "Помаранчева" революція була відзначена рисами миролюбності (не воевничості), певної компромісності, дружелюбності;

3) будь-яка організація повинна мати ритуали, тобто все те, що організація здійснює регулярно. Для революції с це постійне спілкування (регулярні мітинги на Майдані, щоденне спілкування з лідерами) і нові ініціативи та ідеї с заклики діяти: чи то пікетувати, чи блокувати, чи захищати.

4) герої революції;

5) символіка: необхідно визнати, що помаранчева символіка і скандування прізвищ та гасел мали потужний ефект єднання;

6) існування певних хронологічних особливостей: навіть найкращі команди працюють не досить тривалий період, оскільки утримати таку потужну організаційну культуру протягом тривалого періоду часу досить складно [8].

Виборча кампанія 2004 року підтвердила намічені тенденції, доказом чому можуть слугувати єднання кольором, пробудження політичної культури у населення і не випадково її названо самою "інтелігентною" революцією ХХІ століття. Українська "помаранчева революція" продемонструвала всій країні і світу не лише крок до відкритості, транспарентності виборчих технологій, а й ще декілька важливих речей:

1) Україна с європейська держава за своїм менталітетом, за своїми устремліннями і поглядами, а також за підходом до вирішення назрілих у суспільстві проблем;

2) небачена масовість виходу людей на вулиці;

3) толерантність революційно налаштованих людей, їх єднання та згуртованність, що також підтверджує прихильність до європейських цінностей [4].

Завдяки небайдужості до майбутнього, розумінню, принциповості і надзвичайній наполегливості у відстоюванні права на власний вибір в Україні ствердилося громадянське суспільство, відродилося національне самоусвідомлення і, головне, с прокинулося прагнення діяти.

Під час боротьби за чесні вибори було доведено усьому світу, що українці с це вільна нація. "Помаранчева" революція зламала багато стереотипів про Україну загалом і про націю та менталітет, зокрема. Квінтесенцією усієї революції був Майдан в столиці та інші центральні площі країни. Феномен Майдану полягає у позитиві і доброзичливості. На площах і вулицях всієї України народ відстоював не лише своїх обранців (кандидатів у президенти), а й свою суто людську та національну гідність [9].

Аналізуючи ситуацію, яка на сьогодні склалася в Україні необхідно зробити деякі висновки та узагальнення:

1) процеси, які відбулися в Україні є особливим історичним періодом, який відзначається сформованою політичною культурою, політизацією тощо.

2) після 21 листопада 2004 року в Україні відбувся крок до незалежних ЗМІ: ряд журналістів, зокрема, каналів "1+1", "Інтер", "УТ-1" відмовилися надавати глядачам заздальгідь необ'єктивну та упереджену інформацію;

3) події у виборчому процесі 2004 року, особливо після проведення другого туру президентських виборів, свідчать про те, що в Україні нарешті

"запрацювало" громадянське суспільство з усіма характерними для нього рисами: вибори, як дійсне волевиявлення народу; наявність незалежних ЗМІ (5 канал, "Ера"); пробудженням національної самосвідомості та політичної культури у населення, небайдужість до політичних подій, які відбуваються у власній країні; зародки прозорості виборчого процесу; внесення змін до Конституції України та ін.;

4) події, що відбуваються в Україні є відгоміним тих процесів, які розпочалися на колишньому пострадянському просторі з Прибалтики, Югославія, Грузія тощо.

5) натомість, започатковані процеси, в свою чергу дадуть імпульс тим республікам, в яких досить виразно діє опозиція з Казахстан, Киргистан Біларусь і т.д.

Безсумнівно, проблема розвитку і оптимального використання виборчих технологій у політичному житті сучасної України потребує подальших досліджень. Необхідно вивчати, давати критичну оцінку, відбирати все корисне з попереднього досвіду.

1. Букет Є. Сторінками революційного самвидаву // Слово Просвіти. s 2004. s № 50(270). s С.15. 2. Винников О., Чорній Л. Прозорі вибори та ЗМІ в Україні: правове регулювання. – К.: Укр. незалеж. центр політ. дослідж., 2003. – 168 с. 3. Дніпров О., Замніус В., Котляр Д. та ін. ЗМІ та вибори Президента – 2004: правове регулювання діяльності – К.: "Геопринт", 2003. – 153 с. 4. Каспрук В. Стоит ли успокаиваться? Размышления по поводу нового этапа "оранжевой революции" // Вечерн. Вести. s 2004. s №191(1290), 17s23 дек. s С.7. 5. Лигачева Н. Накануне // Телекритика. – 2004. – № 6. – С. 5-8. 6. Михайлюта А. Оранжевый репортаж. s К.: "Журналист Украины", 2004. 7. Національна безпека і оборона. – 2003. – № 12(48). – 72 с. 8. Шеремета П. Управленческие выводы "оранжевой" недели // Комп@ньоН. s 2004. s № 50. s 17s23 дек. s С.26s27. 9. Яневський Д. Хроніка "помаранчевої" революції. s Х.: Фоліо, 2005. s 319с.